

ΑΦΕΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ

«Τραγική, άληθινά, είναι ή θέση τοῦ φιλοσόφου· σχεδόν ἔχει ὀλόκληρο τόν κόσμο ἔναντίον του. Σ' ὄλη τήν διάρκεια τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ καί ἀπό τίς πλέον διαφορετικές πλευρές ἐκδηλώνεται ή ἐχθρότητα ἔναντίον τῆς φιλοσοφίας». Μὲ αὐτά τὰ λόγια ἀρχίζει τὸ βιβλίο του ἕνας ἀπό τοὺς θερμότερους προασπιστὲς καί κήρυκες τῆς ὑπαρξιακῆς φιλοσοφίας, σάν εἰσαγωγή στή μεγάλη προσπάθεια ποὺ πραγματικά τὸν ἀναμένει, μιὰ ποὺ σκοπεύει νὰ ἀνασυστήσῃ τὸ κῦρος καί νὰ καταδείξῃ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς φιλοσοφίας. Ἄλλὰ καθὼς γνωρίζομε μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ ή φιλοσοφία ἀλλὰ πολλές οἱ σχολές ποὺ τὴν ἐκπροσωποῦν. Ἔχομε κατὰ κανόνα πολλές φιλοσοφικὲς διδασχές. Ποιὰ λοιπὸν μποροῦμε νὰ ἀκολουθήσωμε καί ποιὰ θὰ εἶναι τὰ κριτήρια ποὺ θὰ καθορίσουν τὴν προτίμησή μας; Ἐξαρτᾶται μήπως ή ἐκλογή μας ἀπὸ συναισθηματικοὺς παράγοντες ή ἀκόμα ἀπὸ λόγους ἰδιοσυγκρασίας; Καθορίζεται μήπως ἀπὸ συμφέροντα ή ἀπὸ ὑποχρεώσεις; Ἡ πάνω καί πέρα ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ὑπάρχει ἕνας τρόπος γιὰ νὰ διακρίνωμε τὸ σωστὸ δρόμο, ἐκεῖνον ποὺ συμφωνεῖ μὲ τὴν πραγματικότητα καί τὴν ἀνθρώπινη φύση μας; Ἄλλὰ στήν περίπτωση αὐτὴ τί εἶναι ή πραγματικότητα καί τί ή ἀνθρώπινη φύση; Ποιὰ εἶναι τὰ σταθερά σημεῖα, ὅπου θὰ στηριχθοῦμε γιὰ νὰ ἀπαντήσωμε στὰ κεφαλαιώδη αὐτὰ ἐρωτήματα; Ὅλοι νοιώθομε πὼς ζοῦμε σὲ μιὰ περίοδο βαθύτατης κρίσης. Ἰδέες καί ἀξίες, συστήματα καί θεσμοὶ περιβάλλονται περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ ἀπὸ μιὰ ἀτμόσφαιρα ἀμφιβολίας καί κάθε πίστη ἔχει κλονισθεῖ. Φυσικά τὸ φαινόμενο δὲν εἶναι τυχαῖο. Ἀναμφισβήτητα προδίδει μιὰ ἀγεφύρωτη διάσταση ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στήν πραγματικότητα

καί στον τρόπο όπου την αντιλαμβανόμαστε. Ένώ θα νόμιζε κανείς πως ακριβώς σήμερα που η θετική, ή επιστημονική γνώση έφθασε σ' ένα έπαρκές σημείο θεώρησης του κόσμου της πραγματικότητας, όπου σχεδόν ή ένότητα της ύφης του αποκαλύπτεται κατά τρόπο πειστικό, αδιάφορο αν αυτό διαφεύγει από την δυνατότητα της τρέχουσας αίσθητηριακής αντίληψής μας, ενώ λοιπόν θα νόμιζε κανείς πως αυτή ή σχετική σταθερότητα της γνώσης και των στοιχείων που την συγκροτούν, θα έπρεπε να διευκολύνει την δυνατότητα ενός συνεπούς φιλοσοφικού στοχασμού, βλέπομε αντίθετα στην περιοχή της φιλοσοφικής σκέψης απόψεις που όχι μόνον δίδουν τις πιο αντίθετες λύσεις, αλλά και που περιπλέκουν περισσότερο τα πράγματα. Άληθινά τραγική είναι όχι ή θέση του φιλοσόφου, αλλά ή κατάσταση της φιλοσοφίας. Και όμως οί σημερινοί φιλόσοφοι εμφανίζονται σαν να κατεβαίνουν όλοι από το Σινά της αληθείας, κρατώντας ό καθένας και καινούργιες έντολές. Δεν διατηρούν καν την μετριόφρονα στάση του προπάτορά τους, του Πυθαγόρα, που ώνόμαζε τον έαυτό του φιλόσοφο, απλώς φίλο της σοφίας, γιατί σοφός κατά την απάντησή του ήταν μόνον ό Θεός, αλλά αντίθετα εμφανίζονται οί ίδιοι ως σοφοί, ως φορείς της υπέρτατης αλήθειας και της αναλλοίωτης γνώσης, ως εκείνοι που κατώρθωσαν χάρις στον στοχασμό τους να περικλείσουν τον κόσμο μέσα στην αιώνια αρχιτεκτονική του συστήματός τους, από όπου και θεώνται την δημιουργία των φαινομένων, αγέρωχοι και άπαθείς ως θεοί πλαστουργοί.

Και όμως το φαινόμενο αυτό της φιλοσοφικής θεωρίας δεν είναι αποκλειστικό γνώρισμα των ήμερών μας. Άπό την στιγμή που ό άνθρωπος αντιμετωπίζει την ανάγκη να καταλήξει σ' ένα σύστημα έννοιων και ιδεών για τον κόσμο, για τον έαυτό του, για τις σχέσεις κόσμου και ανθρώπου, για το νόημα της ζωής, για την ύλη και για το πνεύμα και δημιουργεί τις προϋποθέσεις εκείνου που συνηθίσαμε να ονομάζομε κοσμοθεωρία, μοιραία παρειρισκόμαστε σε διαφορετικά συστήματα. Όλα αυτά όμως δεν είναι τυχαία. Έχουν τον προσδιορισμό τους. Κάπου όφείλονται και από κάπου άπορρέουν. Πολλές φορές αντικατοπτρίζουν τις ψυχικές διαθέσεις των δημιουργών τους, τις ιστορικές και κοινωνικές γενικά συνθήκες απ' όπου προέρχονται και όπου εμφανίζονται, το επίπεδο πολιτισμού, την κατάσταση της επιστημονικής γνώ-

σης και πρό παντός την ιδέα που έχει διαμορφωθεί στην κάθε δεδομένη εποχή για την κοινωνία και τον άνθρωπο. 'Η φιλοσοφία της εποχής όπου ισχύει ο θεσμός της δουλείας θα διαφέρει πάντοτε από την φιλοσοφία της εποχής όπου κυριαρχεί ο ελεύθερος πολίτης. 'Η ιστορία της φιλοσοφίας σ' αυτό το σημείο είναι αρκετά διδακτική. 'Όσο όμως κι' αν προσδιορίζεται ιστορικά ή γέννηση και ή διαμόρφωση της φιλοσοφικής σκέψης, είναι αναντίρρητο γεγονός πως κάθε φιλοσοφική προσπάθεια απέβλεψε πάντοτε να ερμηνεύσει τα βασικά προβλήματα που απασχολούν τον άνθρωπο.

Το γεγονός ότι μέσα σ' αυτό το άπειρο και περίπλοκο σύμπαν υπήρξε ένα πλάσμα που διέσπασε τον σιδερένιο κλοιό της αναγκαιότητας των φυσικών νόμων, ένα πλάσμα που ρύθμισε τον βίο του όχι με μια σχέση παθητικής προσαρμογής προς τον περιβάλλοντα κόσμο, αλλά με μια αδιάκοπη σχέση τιθάσευσης, εξουσίησης και ακόμα μεταβολής και εξανθρώπησης αυτού του κόσμου, δημιούργησε κατ' ανάγκην το πρόβλημα της φιλοσοφίας, το βασικό θέμα για τη σημασία του ανθρώπου, για τη θέση του μέσα στον κόσμο και για τον προορισμό του. 'Αλλά τί είναι ο άνθρωπος αναφορικά με την υπόλοιπη φύση; Είναι ασφαλώς ένα τμήμα της αναπόσπαστο, είναι κι' αυτός φύση. Σε μια στιγμή της εξέλιξης των ζωικών ειδών αναφαίνεται κι' αυτός στον πλανήτη μας. Παρ' όλη τη φυσιολογική και βιολογική συγγένειά του με τους ζωικούς του προγόνους, αποτελεί και εμφανίζεται ως μια τεράστια διαφοροποίηση στην κλίμακα των ζωικών όντων. Βέβαια «άρχικά ο άνθρωπος αποτελεί βιολογική δυνατότητα», καθώς είπώθηκε, ο χαρακτήρας όμως της ζωής του διαφέρει ούσιωδώς από τις βιολογικές δυνατότητες των άλλων ζωικών ειδών και από τον τρόπο της ζωής τους. 'Ενώ τα ζώα γενικά όσον αφορά τις βασικές ανάγκες τους, της αυτοσυντήρησης και της αναπαραγωγής, τις ικανοποιούν με έναν τρόπο, θα λέγαμε, αυτοματισμού, σαν μια λειτουργική έκφραση της ζωής τους σε άμεση και δίχως συνέχεια σχέση με τα αντικείμενα που ικανοποιούν τις ανάγκες τους, ο άνθρωπος από την αρχή σχεδόν της εξέλιξής του χρειάζεται να επενεργήσει πάνω στη φύση, και όχι μόνο για να κατακτήσει το αντικείμενο, όπου κατατείνει ή ανάγκη του, αλλά και να το διαμορφώσει, τελικά δέ και να το παραγάγει. 'Ενώ το ζώο βρίσκεται σε μια σχέση μηχανικής συνάφειας με τον φυσικό κόσμο, ο

ἄνθρωπος χρειάζεται νά τόν ἐπεξεργασθῆ, νά τόν ὀργανώσῃ ἐν σχέσει μέ τίς ἀνάγκες του καί κατὰ ἕναν τρόπο νά τόν ὑποτάξῃ σ' αὐτές. Ἡ παλαιά μηχανική καί στιγμαία ἐπαφή τοῦ ζώου μέ τήν φύση γίνεται ὀλοένα καί πιό πολύπλοκο σύστημα ὀργάνωσης, πρόβλεψης καί ὠφελιμιστικῆς ἱεράρχισης αὐτῆς τῆς ἀνθρώπινης πράξης πού κατευθύνεται πρὸς τόν φυσικό κόσμο. Στήν ἱκανοποίηση πού προσφέρει ἡ φύση ὑποκαθίσταται τώρα ἡ παραγωγική ἐπεξεργασία τῶν ἀντικειμένων αὐτῆς τῆς φύσης. Δηλαδή ἡ φύση ὄχι μόνον παύει νά προσφέρεται παθητικά στήν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν, ἀλλά ἐξαναγκάζεται νά προσφέρῃ ὅ,τι χρειάζεται γιά τήν συντήρηση καί τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου. Μέ τόν τρόπο αὐτόν ὁ ἀδιαφοροποίητος κύκλος τῶν ζωϊκῶν φαινομένων διασπᾶται. Τήν τυφλή τρόπον τινά προσαρμογή τοῦ ζώου στή φύση τήν ἀντικαθιστᾷ ἡ πρὸς αὐτήν κατευθυνόμενη δράση τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἡ πρώτη ἀνταρσία στήν φυσική τάξη τῶν πραγμάτων. Ὁ ἄνθρωπος ἀρνεῖται νά ὑποταχθῆ στήν παντοκρατορία τῆς φύσης. Καί ἀπό τήν στιγμή αὐτή ἀναλαμβάνει τήν συνεχῶς ἀύξανόμενη εὐθύνη τῆς ὑπαρξῆς του. «Ἡ δραστηριότητά του γίνεται δύναμη, βούληση». Ὁ ζοφερός κόσμος τῆς ἀναγκαιότητας ἀναρριπίζεται ἀπό τήν πρώτη πνοή τῆς ἐλευθερίας. Ἔχει τήν εὐθύνη λοιπόν ὁ ἄνθρωπος γιά τήν ζωή, ἀλλά αὐτό συνεπάγεται καί τήν συνεχῆ ἔνταση τῆς δραστηριότητάς του.

Οἱ νέες ὁμῶς συνθηκῆς ζωῆς γιά τόν ἄνθρωπο θά προκαλέσουν τήν γέννηση ψυχικῶν καταστάσεων, πού ὀλοένα καί θά γίνονται καί περισσότερο πολύπλοκες καί θά σημάνουν τήν ἐμφάνιση τῆς συνείδησής του. Καί, ἐδῶ τώρα, σημειώνεται τὸ καίριο γεγονός πού ἀποτελεῖ καί τήν ἀποφασιστική καμπή στήν ἱστορία τῆς φύσης. Μιά καινούργια περίοδος ἀρχίζει. «Ὁ ἄνθρωπος παύει νά εἶναι μόνο φυσικό φαινόμενο γίνεται καί ἀνθρώπινο». Ἡ συνείδησή του πού τόν διαχωρίζει ἀπό τὰ φυσικά ζωϊκά εἶδη, δέν εἶναι μόνον ἡ εἰδοποιῶς διαφορά του, ἀλλά εἶναι καί τὸ ἀποτέλεσμα καί ὁ συνεχῆς παράγων τῆς ἀντίθεσής του πρὸς τὴ φύση. Μέ τόν ἄνθρωπο, καθὼς πολὺ σωστά σημειώθηκε, ἡ φύση διχάζεται, ἀντιτίθεται στὸν ἑαυτό της. Μέ τόν ἄνθρωπο δημιουργεῖται ἡ πρώτη ἀντίθεση στὸν κόσμο τῆς φυσικῆς πραγματικότητας. Καί ἡ ἀντίθεση αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας. Ἡ φυσικὴ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τήν χαρακτηρίζει ἕνας φιλόσοφος.

Ἡ δημιουργία λοιπὸν τῆς ἀνθρώπινης φύσης στὴν ἐξελικτικὴ τῆς διαμόρφωση εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα καὶ ἡ ἔκφραση αὐτοῦ τοῦ πρωταρχικοῦ καὶ συνεχιζόμενου ἀγῶνα. Ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἀποτελεῖ τὴν ἀποκρυστάλλωση αὐτῆς τῆς πορείας, ποὺ εἶναι ἡ συνεχῆς πρόοδος τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς ἀπεικονίζεται ἀπὸ τὴν αὐξανόμενη ἐξουσία ποὺ ἀποκτᾶ πάνω στὴ φύση. Ἡ ἐπενέργεια ὅμως αὐτῆ τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὴ φύση δὲν γίνεται μὲ ἀλάθητο τρόπο. «Ὁ ἄνθρωπος δοκιμάζει, προσπαθεῖ, ἀποτυγχάνει, γιὰ νὰ ἐπιτύχη τελικά.» Δὲν διαθέτει καμμιά ἐκ τῶν προτέρων γνώση οὔτε καὶ στοιχειώδη κἀν συνείδηση. Ἡ γνώση ἀποκτᾶται καὶ ἡ συνείδηση συγκροτεῖται μέσα σ' αὐτὴ τὴν δράση του πρὸς τὴν φύση, μέσα στὴν ἀσταμάτητη πάλη του γιὰ νὰ τὴν ἐξουσιάσει, γιὰ νὰ τῆς ἀποσπάσει, νὰ ἐπεξεργασθῆ καὶ νὰ διαμορφώσῃ ἀνάλογα κάθε τι ποὺ ὑπηρετεῖ τὴν ἀνάγκη του. Καὶ ὄχι μόνον ποὺ ὑπηρετεῖ τὴν ἀνάγκη του ἀλλὰ καὶ ποὺ ἐξασφαλίζει τὶς δυνατότητες ἐπιβίωσης καὶ διάρκειας στὶς πρῶτες καὶ στοιχειώδεις μορφές συμβίωσης καὶ κοινωνικῆς ὀργάνωσης ποὺ δημιουργοῦνται. Ἡ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου λοιπὸν ἐμφανίζεται σὲ μιὰ ὀρισμένη στιγμή, σὲ μιὰ καθωρισμένη περίοδο, ἔχει τὴν ἱστορικότητά της καθὼς λέμε, καὶ φυσικὰ καὶ βιολογικὰ ἀντιπροσωπεύει τὸ ὑψηλότερο καὶ περιπλοκώτερο φαινόμενο στὴν κλίμακα τῶν καθόλου φυσικῶν φαινομένων.

Μὲ τὴν δράση του ὁ ἄνθρωπος καὶ μὲ τὴν συνείδηση ποὺ ἀπορρέει ἀπ' αὐτὴν ἐκφράζει τὴν συνεχῆ ἀντίθεσή του πρὸς τὴ φύση. Ἡ ἀντίθεση ὅμως αὐτὴ ὄχι μόνον πρέπει νὰ διατηρηθῆ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναπτυχθῆ, γιὰτὶ ἀπ' αὐτὴν ἐξαρτᾶται ὄχι μόνον ἡ ἐπιβίωσή του, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ ἡ ἀνθρώπινη φύση του ὡς ἔκφραση ἐλευθερίας. Τοῦτο ὅμως συνεπάγεται τὴν ὀργάνωση τῆς ἀνθρώπινης πράξης καὶ τῆς γνώσης του, τῶν ἀναφορῶν ποὺ ὀλοένα καὶ πληθαίνουν ἀνάμεσα στὴν ἀνθρώπινη ὕπαρξη καὶ στὸ φυσικὸ τῆς περιβάλλον. Τὴ στιγμή αὐτὴ ἀκριβῶς ἀρχίζει νὰ ἀναφαίνεται ἡ ἀνάγκη τῆς μεθόδου. Μόνον μὲ τὴν μέθοδο ποὺ θὰ ὀργανώσῃ τὴν πείρα καὶ τὴ γνώση του ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀναπτύξῃ λυσιτελέστερα τὴν πράξη του ποὺ κατευθύνεται πρὸς τὴ φύση. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἡ ἄμεση πρακτικὴ σκοπιμότητα τῆς μεθόδου θὰ ἀναχθῆ στὸ σύστημα γιὰ τὴν κατανόηση τῶν δύο παραγόντων ποὺ συνθέτουν τὴν συνείδηση, δηλαδὴ τῆς ἀνθρώπινης πράξης καὶ τῆς φύσης. Ἀρχίζει ἤδη νὰ διαφαίνεται ἡ δημιουργία

της επιστήμης, της συστηματοποιημένης γνώσης. Ἡ γνώση αὐτή, ἀναγκαστικά στὴν ἀρχή, ἀναφέρεται σὲ ὠρισμένα τμήματα τῆς ἀνθρώπινης πράξης, σὲ ἰδιαιτέρους τῆς τομεῖς. Μᾶς δίνει τὴν εἰκόνα ἀκόμη μιᾶς ὠρισμένης τεχνικῆς, δὲ μπορεῖ ὅμως νὰ μᾶς δώσει τὴν καθολικώτερη ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς φύσης. Ἀλλὰ ἡ ἀνάγκη αὐτὴ γιὰ μιὰ πληρέστερη κατανόηση σύντομα θὰ δεσποσθῆ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τοῦ λόγου, τῆς νοητικῆς λειτουργικῆς πορείας, ποὺ θὰ μᾶς κἀνῃ ἱκανοὺς νὰ συλλάβωμε τὸ ρυθμὸ ποὺ κυβερνᾷ τόσο τὰ φυσικὰ φαινόμενα ὅσο καὶ τὴν ἀνθρώπινη πράξη καὶ πρὸ παντὸς τὴ διαμόρφωση, τὴν παραγωγή τοῦ ἀνθρώπου καθὼς ἐλέχθη, τὴ δημιουργία, τῆς συνείδησής του. Θὰ χρειασθῆ νὰ κατανοηθῆ πὼς ἐξελίσσεται καὶ πὼς διαμορφώνεται ὁ ἄνθρωπος, πὼς ἀκριβῶς ἡ δημιουργία τῆς συνείδησής του προϋποθέτει τὴ διαρκῆ ἀντίθεσή του πρὸς τὴ φύση μολονότι ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς. Θὰ πρέπει νὰ κατανοηθῆ ἡ λειτουργικὴ ὑφή αὐτῆς τῆς ἀντίθεσής του.

Ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν πράξη ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀντιληφθῆ πὼς ἡ ἀντίθεση αὐτὴ δὲν εἶναι μιὰ μηχανικὴ ἀντιπαράθεση δύο ἀντινομικῶν ὄρων, ἀλλὰ μιὰ λειτουργικὴ ἀλληλουχία ποὺ ἀρνεῖται τὴν τυφλὴ ἐπιβολὴ τῆς φύσης καὶ μιὰ ἀγωνιστικὴ πράξη μεταβολῆς ποὺ χάρις σ' αὐτὴν ἐμπλουτίζεται ἡ φύση, ἐξανθρωπίζεται καὶ ὑπερβάλλεται. Ἀκόμα μέσα ἀπὸ τὴν ἀδυσώπητὴ ἀντίθεση πρὸς τὴ φύση, ἀπὸ τὸν ἄκαμπτο ἀγῶνα τοῦ ὁ ἄνθρωπος θὰ πρέπει νὰ διαβλέψῃ τὴν τελικὴ σύνθεση αὐτῆς τῆς ἀντίθεσης, τὸ σχετικὸ τέρμα αὐτῆς τῆς ἀντιδικίας: τὴν κατάληξη στὴν φάση ἐκείνη ποὺ θὰ σημειώσῃ τὴν ἀφετηρία γιὰ μιὰ καινούργια περίοδο τῆς φυσικῆς ἱστορίας. Ἡ ἰσορρόπηση σ' ἓνα ἀνώτερο ἐπίπεδο βιολογικῆς καὶ φυσικῆς κατηγορίας εἶναι ἀναπόφευκτη. Τὸ θέμα ὅμως εἶναι κατὰ ποῖο τρόπο θὰ φθάσωμε σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο.

Ὁ ἄνθρωπος, καθὼς εἶπαμε ἀποτελεῖ μιὰ διαφοροποίηση τῆς φύσης ἀλλὰ δὲν παύει ποτὲ ὁ ἴδιος νὰ εἶναι φύση. Ἡ τελείωση τῆς ἀνθρώπινης ὑπόστασης θὰ γίνῃ μέσα στὴν ἱστορία ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὸ πεδίο ὅπου συντελεῖται ἡ ἀνθρώπινη πρόοδος καὶ ἡ συνειδησιακὴ του πληρότητα. Ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς ἱστορίας ἀνταγωνίζεται ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὴ φύση, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἀκριβῶς συνάπτει τοὺς στενώτερους δεσμοὺς μ' αὐτὴν. Καὶ δὲν συνάπτει μόνον δεσμοὺς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξανθρωπίζει. Ὡσὰν κορυφῆ

κατά συνέπεια τῆς φύσης καὶ τῆς ἱστορίας προβαίνει ὁ ἄνθρωπος. Ἄλλὰ στὸν ἀγῶνα του γιὰ τὴν ἐξουσίαση τῆς φύσης δὲν ἀρκεῖ μόνον ὁ τεχνικὸς ὀπλισμὸς τοῦ ἀνθρώπου. Χρειαζοῦνται ἡ κατανόηση καὶ ἡ ἐρμηνεία τῆς φύσης ὡς πραγματικότητας καθὼς καὶ ἡ θέση τοῦ ἀνθρώπου μέσα σ' αὐτὴ τὴν πραγματικότητά. Γιατὶ ἡ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς εἰπώθηκε, «ἐκφράζει τὴν ἐξουσία του πάνω στὰ πράγματα, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ τὸν περιορισμὸ του, ἐκφράζει ταυτόχρονα τὸ πεπερασμένον καὶ τὸ ἄπειρό του κι' αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἐσώτερη ἀντίφασή του τὸν ὑποχρεώνει νὰ ἐμβαθύνῃ περισσότερο στὸ πρόβλημα καὶ νὰ τὸ ὑπερκεράσῃ. Καὶ ἐδῶ εἶναι τὸ δράμα, ἡ δυστυχία καὶ τὸ μεγαλεῖο του», κι' ἐδῶ ἀκριβῶς ἀναφαίνεται ὁ λόγος καὶ ἡ ἀποστολὴ τῆς φιλοσοφίας, ἡ σημασία της καὶ ταυτόχρονα τὸ καθῆκον της. Ὁ ὑπαρξιστὴς Μπερντιάεφ χαρακτηρίζει τὴν φιλοσοφία ὡς πράξη ζωῆς καὶ ἀναμφίβολα εἶναι ἡ ὑπέριστατη πράξη ζωῆς μετὰ τὴν διαφορὰ ὅτι θὰ πρέπει νὰ διασαφήσωμε τί ἐννοοῦμε μετὰ τίς λέξεις πράξη ζωῆς καθὼς καὶ μετὰ τὴν λέξη ἄνθρωπος, ὡς φορέα ζωῆς καὶ συνείδησης!

Πρὶν ὅμως καταλήξομε τὸ συμπέρασμα τί θεωροῦμε φιλοσοφία ἢ μᾶλλον σκοπὸ καὶ ἀποστολὴ τῆς φιλοσοφίας, θὰ πρέπει νὰ ἀποσαφηνίσωμε μετὰ ποῖο τρόπο νοοῦμε τὴ λειτουργία τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης καὶ ποιά διαδικασία θὰ πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ γιὰ νὰ φθάσῃ σὲ γόνιμα καὶ λυτρωτικὰ γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἀποτελέσματα. «Ἡ πλέον δυσκολώτερη πρόοδος τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, λέγει ὁ Ντιλτάϋ, εἶναι ἐκείνη μετὰ τὴν ὁποία ἡ φαντασία ὑποτάζει τὴν πραγματικότητα, ὁ τρόπος ὅπου διαμορφώνεται ἡ ἀδιάσπαστη συνέχεια τῶν πειραματικῶν ἐπιστημῶν, γιατί μ' αὐτὲς τὸ ἀνθρώπινον γένος θὰ ὀλοκληρώσῃ μετὰ τὴν σκέψη τὴν κυριαρχία του στὸν πλανήτη ὅπου κατοικεῖ. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ φαντασία, μιὰ μορφή τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, πρέπει νὰ βρῆ τὸ δρόμο της, ἂν πραγματικὰ ὡς ὑψηλότερη ἀνθρώπινη δραστηριότητα, θέλει νὰ μείνῃ πιστὴ στὴν ὑπόθεσιν ποὺ εἶναι καθ' αὐτὴν καὶ ἡ ὑπόθεσιν τῆς φιλοσοφίας¹». Ἡ φιλοσοφία τρέφεται ἀπὸ τὴν ἀντίθεση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φύσιν κι' αὐτὴν ἔρχεται νὰ διαφωτίσῃ γιὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ περισσότερο συνειδητὴ ἀνάπτυξιν τῆς ἀντίθεσιν αὐτῆς ποὺ καταλήγει στὴν τελικὴ ἐκείνη σύνθεσιν.

1) Βλπ. Λεφέβρ: Διαλεκτικὸς ματεριαλισμὸς σελ. 123.

όπου ο άνθρωπος και η φύση έναρμονίζονται, όπου η ανθρώπινη συνείδηση και η ελευθερία που απορρέει από αυτήν θα αποτελούν τον ύστατο λόγο του ανθρώπου.

‘Η φιλοσοφία έχει έντελως ανθρωπολογική την προέλευσή της και αναγκαία ανθρωπολογική την κατάληξή της. ‘Αν λοιπόν άλλοτε η φιλοσοφία αποτελούσε χρέος που το εμπιστεύονταν στην ηθική συνείδηση των φιλοσόφων, στις ημέρες μας, που διάφορες σκοπιμότητες και μια κοινωνία όπου ο παραλογισμός με τη βία καταδοκούν επίβουλα το ανθρώπινο πλάσμα, το έργο της φιλοσοφίας πρέπει να παρακολουθηθεί με άγρυπνη προσοχή, γιατί η παραπλάνηση σε ύποπτους δρόμους είναι εύκολη όσο και επικίνδυνη. Και μόνον ένα μέσο υπάρχει για να δοκιμασθεί το σπέρμα της αλήθειας που κρύβει ή κάθε φιλοσοφική διδαχή, ή ζωντανή πνοή που διατρέχει τις αρχές της και το μέσο αυτό είναι η μέθοδος του φιλοσοφικού στοχασμού. Γιατί η μέθοδος, αν ως όργανο μας βοηθάει να διανοίξουμε το δρόμο από την άγνοια προς τη γνώση και από την δημιουργική χρησιμοποίηση της κεκτημένης εμπειρίας προς το ανεξερεύνητο μέλλον, μπορεί στα χέρια επιτήδειων ιδεολόγων να γίνει όργανο συσκότισης και σύγχυσης, μοιρολατρίας και μηδενισμού. Και για τα τελευταία αυτά η σύγχρονη φιλοσοφία γνωρίζει αρκετά.

Το πρόβλημα όμως της μεθόδου σχετίζεται με το πρόβλημα της γνώσης. Για να υπάρξει μέθοδος πρέπει να εξασφαλισθεί και να βεβαιωθεί η δυνατότητά μας για τη γνώση. Πώς θα επενεργήσουμε πάνω στον κόσμο και ακόμα περισσότερο πώς από την πείρα που αποκομίζουμε από αυτήν την ανθρώπινη πράξη μας θα συγκροτήσουμε τους κανόνες για τη μελλοντική μας δράση, αν δεν έχουμε την δυνατότητα να γνωρίσουμε αυτόν τον κόσμο; ‘Αλλά η γνώση που μπορεί να αποκτήσει ο άνθρωπος είναι σταθερή και αναλλοίωτη, ή γνώση του σημερινού ανθρώπου είναι αυτή που υπήρχε πάντοτε και η αύριανή γνώση θα μοιάζει με την σημερινή; ‘Ασφαλώς όχι. ‘Η πραγματικότητα, όπως ακριβώς προσπίπτει στις αισθήσεις μας, μας παρουσιάζει την εικόνα μιας διαρκούς αλλαγής και ριζικής μεταβολής. ‘Εκείνο που υπήρξε χθές δεν υπάρχει σήμερα και εκείνο που ισχύει σήμερα ασφαλώς θα εξασφαλισθεί αύριο. ‘Ο καθολικός νόμος που συνεχίζει το σύνολο του κόσμου εκφράζει μια άνοδική πορεία μέσα από συνε-

χείς μεταβολές· κατά συνέπεια ή ζωή τοῦ ἀνθρώπου και ή γνώση του μεταβαίνει πρὸς ὑψηλότερα ἐπίπεδα ὀργάνωσης και σύνθεσης. Ταυτόχρονα και στὸν ἄνθρωπο και στὴ φύση ὑπάρχει κάτι τὸ αἰώνιο, μολονότι σὰν φαινόμενα διαρκῶς μεταβάλλονται και ἀναιροῦνται ἀπὸ ἄλλα ἀντίθετά τους φαινόμενα. Ἄλλὰ ή ἄρνηση και ή ἀντίθεση δὲν ὑπάρχουν καθ' ἑαυτές, εἶναι μονάχα οἱ στιγμές τῆς μετάβασης ἀπὸ τὸ ἀπλὸ πρὸς τὸ σύνθετο, οἱ τρόποι τῆς συνεχοῦς ἀναδημιουργίας τῆς ζωῆς και τῆς φύσης. Ὁ σπόρος πρέπει νὰ πέση στὸ χῶμα, πρέπει νὰ ἀποβάλη τὴν συγκεκριμένη ἀντικειμενική ὑπαρξή του, νὰ νεκρωθῆ, γιὰ νὰ δημιουργηθῆ τὸ στάχυ, ὅπου θὰ βλαστήσῃ πλουσιώτερη και δημιουργικώτερη ή ζωή. «Ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσῶν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνον μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ πολὺν καρπὸν φέρει», λέγει και τὸ Εὐαγγέλιο. Αὐτὴ ἀκριβῶς ή διαδικασία τοῦ θανάτου και τῆς ζωῆς, τῆς ἐκμηδένισης και τῆς δημιουργίας, ή θέση και ή ἀντίθεση τῶν φαινομένων ὠνομάσθηκε διαλεκτικός ρυθμὸς τῆς φύσης και ζωῆς.

Ἡ γνώση λοιπὸν θὰ πρέπει νὰ κατακτήσῃ τὸν ρυθμὸ αὐτὸ τῆς ζωῆς και τῆς φύσης γιὰ νὰ γίνῃ πραγματικὰ μιὰ γόνιμη γνώση. Ὅποτε τὸ πρόβλημα δὲν θὰ εἶναι τί γνώσεις διαθέτομε, ἀλλὰ κατὰ ποιὸν τρόπο θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμε τὰ ἐκάστοτε γνωσιολογικὰ δεδομένα μας γιὰ τὴν δημιουργία δυνατοτήτων ἀποτελεσματικώτερης δράσης τοῦ ἀνθρώπου στὸν ἀγῶνα του πρὸς τὴ φύση. Αὐτὸ ὅμως πάλι σημαίνει τὴν ἐξέλιξη και τὴν μεταβολὴ τῶν γνωσιολογικῶν μας δεδομένων. Λόγου χάριν ή ἀντίληψή μας σήμερα γιὰ τὴν ὕλη, καθὼς γράφει ὁ Μπασελάρ, εἶναι κατὰ πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἀφελή και στοιχειώδη ἀντίληψη ποὺ κυριαρχοῦσε στὴν ἐπιστήμη και στὴ φιλοσοφία πρὶν ἑκατὸ χρόνια. Ἄλλὰ τὸ θέμα δὲν εἶναι ἂν ή σημερινὴ ἀντίληψη ἀνατρέπῃ τὴν προηγούμενη, ὅσον ἂν τὸ σημερινὸ ἐπίπεδο γνώσης συμφωνεῖ περισσότερο μὲ τὴν καθόλου πραγματικότητα, ὅπως αὐτὴ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν σύγχρονη ἐπιστημονικὴ ἐμπειρία κι' ἂν ή πραγματικότητα αὐτὴ μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῆ συνεπεστέρα μὲ τὴν καθολικὴ μέθοδο ποὺ θεωρεῖται ἰσχύουσα τόσο γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ὅσο γιὰ τὴν φιλοσοφικὴ σκέψη.

Ἀναφέραμε προηγούμενα πὼς ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς φύσης. Εἶναι ἰσότιμη ἂν και διαφοροποιημένη ἐκφρασή της και ή διαφοροποίηση αὐτὴ προέρχεται ἀπ' τὸ ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος διαδραματίζει κι' αὐτὸς

τόν ρόλο μιᾶς διαλεκτικῆς ἀντίθεσης πρὸς τὴ φύση, ἀπὸ τὴν στιγμήν ποὺ βγαίνοντας καὶ ἀπελευθερούμενος ἀπὸ τὸ ζωϊκὸ βασίλειον, ἀρχίζει τὸν ἀγῶνα τοῦ γιὰ τὴν ἐπιβίωσίν του. Ἡ πράξις ὅμως τῆς αὐτοσυντήρησίν του γίνεται ταυτόχρονα ἢ γενεσιουργὸς πράξις τῆς συνείδησίν του. Ὑπάρχει δηλαδὴ πάντοτε μιὰ συνεχῆς ἀνταπόκρισις καὶ σχέση ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς δυὸ παράγοντες: τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴ φύσιν. Χωρὶς τὴν δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου δὲν θὰ ὑπῆρχε συνείδησις, ἀλλὰ καὶ χωρὶς τὴν φύσιν θὰ ἦταν ἀκατανόητη ἡ συνείδησις. Χάρις σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν συνείδησιν, ὡς ἀποτέλεσμα καὶ ἔκφρασις τῆς πράξεός του, ὁ ἄνθρωπος σχηματίζει μιὰ εἰκόνα τῆς πραγματικότητος ὅπου ζῆ καὶ ἐνεργεῖ. Τὴν εἰκόνα αὐτὴ φυσικὰ τὴν ὀφείλει πρωταρχικὰ στὰ αἰσθητήρια ὄργανά του. Ἀλλὰ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τὴν ἔχουν καὶ τὰ κατώτερα ζωϊκὰ εἶδη. Καὶ ὄχι μόνον τὴν εἰκόνα, ἀλλὰ καὶ τὴν δυνατότητα τῆς συσχέτισης τῶν διαφόρων αἰσθητηριακῶν ἐντυπώσεών τους. Ἐνῶ ὅμως τὰ κατώτερα ζωϊκὰ εἶδη στὶς σχέσεις τους πρὸς τὴ φύσιν διέπονται ἀπὸ ἓνα ἐνστικτώδη αὐτοματισμὸ καὶ συνειρμό, στὸν ἄνθρωπον ἡ σχέση αὐτὴ ἔρχεται ὡς λειτουργικὴ ἔκφρασις, σχετιζόμενὴ μὲ τὴν ἀναφαινόμενη νόησίν του.

Ὁ ἄνθρωπος παρατηρεῖ, ταξινομεῖ, συσχετίζει. Ἡ κατανόησις γίνεται λογικὴ ἐμπειρία. Μὲ τὸν χρόνον συσσωρεύεται πληθώρα ἀνάλογων ἀντιλήψεων καὶ τότε ἀνακύπτει τὸ ζήτημα τῆς καθολικῆς ὀργάνωσιν, τῆς ὑπαγωγῆς τους σὲ γενικὲς ἀρχές. Ἀντιμετωπίζεται γιὰ πρώτη φορὰ τὸ πρόβλημα πῶς ἔχουν ἀλλὰ καὶ πῶς γίνονται, ποιά διαδικασίᾳ ἀκολουθοῦν τὰ φυσικὰ φαινόμενα καθ' ἑαυτὰ καὶ τὰ ἀνθρώπινα γεγονότα ἐν συνεχείᾳ. Ἡ ἀντιλήψις ὅμως ποὺ σχηματίζομε κάθε φορὰ γιὰ τὴν πραγματικότητα παραμένει πάντοτε ἡ αὐτὴ, ὅπως ἀκριβῶς μεμονωμένα καὶ στὴν κάθε περίπτωσις παρουσιάζεται ἢ χρειάζεται νὰ ἐνσωματωθῆ καὶ νὰ συσχετισθῆ σ' ἓνα γενικώτερον σύνολον, γιὰ νὰ κατανοήσωμε πληρέστερα τὸν οὐσιαστικὸν χαρακτήρα τῆς καὶ τὴν πραγματικὴν τῆς φύσιν;

Ἀπὸ τὴν στιγμήν ὅμως ποὺ τίθεται αὐτὸ τὸ ἐρώτημα τίθεται ταυτοχρόνως καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἀνάλυσιν καὶ τῆς σύνθεσιν. Ἡ ἀνάλυσις ἀποχωρίζει τὴν κάθε συγκεκριμένη περίπτωσις, ὑπογραμμίζει τὴν λεπτομέρεια καὶ τὴν θεωρεῖ αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, μὴ λαμβάνοντας ὑπ' ὄψη τὸν συσχετισμὸν τῆς μὲ τὸ σύνολον, ὅπου ἀναγκαῖα πρέπει νὰ ἀναφέρεται. Τὸ δεδομένο ὅμως τῆς ἀνάλυσιν εἶναι ἀναντίρ-

ρητο και τὸ μόνο της ἐλάττωμα εἶναι ὅτι τὸ θεωρεῖ σὲ μιὰ στατική και σχεδὸν αὐτόνομη κατάσταση. Τὸ θέμα λοιπὸν δὲν εἶναι ἢ μὴ παραδοχὴ τοῦ πορίσματος τῆς ἀνάλυσης, ἀλλὰ ἢ κατανόηση τῆς σημασίας της, στὴ γενικὴ λογικὴ ἐπεξεργασία τῶν ἀποτελεσμάτων της. Ἡ κάθε ἀντίληψη βέβαια δημιουργεῖται στὴ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου, ἔρχεται ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀντιθετικῆς διαδικασίας ἀνάμεσα στὴν πράξη ποὺ τὴν κινεῖ ἢ ἐπιθυμία γιὰ τὴν ἀπόκτηση κάποιου πράγματος ἢ τῆς παραγωγῆς κάποιου ἀποτελέσματος και στὴν ἀντίσταση ποὺ ἀντιπαρατάσσει ἢ φύση, ὡς τὸ σημεῖο ποὺ τελικὰ ἐνδίδει και ὑποτάσσεται σ' αὐτήν.

Τόσο λοιπὸν τὸ πρακτικὸ ὅσο και τὸ συνειδησιακὸ ἀποτέλεσμα εἶναι προϊόν μιᾶς σκληρῆς, φλογερῆς πάλης, ἐνῶ ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν τεχνικὴ τῆς ἀνάλυσης τὸ ἀντικρῦζει γιὰ νὰ τὸ κατανοήσῃ λογικά, τὸ ἀντιμετωπίζει ὡς κάτι τὸ ἄψυχο και τὸ ἀπομονωμένο. Παρ' ὅλα αὐτὰ δὲν παύει νὰ περικλείνῃ μέσα του τίς προϋποθέσεις τοῦ ἀντιθετικοῦ ἀγῶνα ποὺ προηγήθηκε ἀπ' τὴ δημιουργία του. Ἐτσι ἡ λογικὴ ἀνάλυση δίδει στὸν ἄνθρωπο μιὰ σειρά ἐννοιῶν, δὲ μπορεῖ ὅμως νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸν ζωικὸ ρυθμὸ, ποὺ ἐξακολουθεῖ ὡστόσο νὰ ὑπάρχει και στὰ πράγματα και στὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μ' αὐτὰ. Ἄλλωστε αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ προϊόν τῆς ἀνθρώπινης πράξης δὲ μένει ἀναλλοίωτο μέσα στὸ χρόνο, ἀλλὰ μεταβάλλεται και ἀκόμα και ἐξαφανίζεται. Αὐτὸ σημαίνει πῶς μέσα του περικλείνει δυνάμεις ποὺ δημιουργοῦν τὴ μεταβολή. Ἐκεῖνο ποὺ σὲ μιὰ δεδομένη στιγμὴ εἶναι τὸ Α σὲ μιὰν ἄλλη στιγμὴ γίνεται τὸ μὴ Α. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ Α και τὸ μὴ Α ἔρχονται ὡς ἔκφραση τῆς πραγματικότητας και τῆς ἄρνησης αὐτῆς τῆς πραγματικότητας, ἀλλὰ τοῦτο ἰσχύει ἐφ' ὅσον νοοῦνται χωριστά. Μέσα στὴν πορεία τῆς ἐξέλιξης, τοῦ γίνεσθαι καθὼς συνηθίσαμε νὰ τὴν ὀνομάζωμε, ἀποτελοῦν δύο ἀφηρημένες λογικὲς στιγμές, γιὰ τὸ ἀληθινὸ εἶναι τὸ γίνεσθαι, ἢ διαρκῆς πορεία και διαμόρφωση τῆς πραγματικότητας. Νὰ ἀκριβῶς πῶς περιγράφεται ἀπὸ τὸν Λεφέβρ ἢ πορεία αὐτή: «Τὸ γίνεσθαι εἶναι τὸ γίνεσθαι κάποιου πράγματος, ἐνὸς ὄντος, και μέσα στὸ γίνεσθαι τὸ μηδὲν εἶναι τὸ τέλος τοῦ ὑπάρχοντος, μετάβαση και μετάθεση σ' ἓνα ἄλλο πρᾶγμα» εἶναι ἓνα ὄριο, μιὰ ἐξαφάνιση και μιὰ δημιουργία. Ἐνωμένες διαλεκτικὰ οἱ ἀφαιρέσεις ξαναβρίσκονται στὴ συγκεκριμένη πραγματικότητα, ἐπανέρχονται στὴν κινούμενη

ένότητα, πού είχε συντριβεί από την αφαιρετική νόηση». Μήπως ο Έγγελος δέν είχε θέσει τὸ θέμα αὐτό; «Τὸ εἶναι παντὸς πεπερασμένου πράγματος σημαίνει πὼς περικλείνει μέσα στὴν ἐσώτερή του ὕπαρξη τὸ σπέρμα τῆς ἐξαφάνισης. Ἡ ὥρα τῆς γέννησής του εἶναι ἀκριβῶς ἡ ὥρα τοῦ θανάτου». Μὲ τὴν ἀνάλυση τῆς πραγματικότητας, ὅπως τὴν βλέπομε στὶς κύριες στιγμές της, αὐτὴ ἡ διαδικασία παρουσιάζεται ὡς μιὰ διαρκῆς ἀλληλοδιαδοχὴ ἀρχῆς καὶ τέλους. Ἄν ὅμως αὐτὴ ἡ διαπίστωση ἀποτελοῦσε γιὰ τὴν νόησή μας τὴν ἀντανάκλαση τοῦ ρυθμοῦ τῆς πραγματικότητας, ὄχι μόνο θά ἦταν ἀδύνατο νὰ ἔχουμε τὴ λογικὴ ἀντίληψη τῆς πραγματικότητας, ἀλλὰ, καὶ οὐσιαστικά, ἀπὸ τὴν διαρκῆ ἔνταση καὶ τὸν μηχανικὸ ἀνταγωνισμὸ τῶν παραγόντων πού τὴν συγκροτοῦν θά εἶχε ἐκμηδενιστεῖ αὐτὴ ἡ πραγματικότητα. Ἄν οἱ ἀντιθέσεις πού διαπιστώνομε μὲ τὴν ἀνάλυσή μας, εἶχαν αὐτόνομη καὶ ἀπόλυτη ὑπόσταση ἢ ζωὴ ἀπὸ καιρὸ θά εἶχε πάψει καὶ τὸ μηδέν καὶ ἡ ἄρνηση θά εἶχαν ἐξαφανίσει καὶ αὐτὴ τὴ φύση. Τὸ ζήτημα ὅμως εἶναι νὰ κατανοήσωμε τὴ σημασία τῆς ἀντιθετικῆς αὐτῆς πορείας σχετικὰ μὲ τὴν πραγματικότητα. Ἄλλὰ αὐτὸ φυσικὰ δέν μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τὴν ἀπλὴ καὶ τρέχουσα λογικὴ, τὴν τυπικὴ λογικὴ καθὼς τὴν ὀνομάζωμε, μὲ ἐκείνη πού μᾶς διδάσκει ὅτι τὸ Α εἶναι Α.

Ἄπόλυτα χρήσιμη καὶ ἀπαραίτητη, ἡ τυπικὴ λογικὴ, γιὰτὶ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συλλάβωμε τίς ἀλλεπάλληλες στιγμές τῆς πραγματικότητας, δέν μᾶς ἐξυπηρετεῖ ὅμως γιὰ τὴν κατανόηση τῆς πραγματικότητας αὐτῆς, γιὰτὶ μᾶς προσφέρει τὰ δεδομένα πού συγκροτοῦν τὴν πραγματικότητα σὲ μιὰ σειρά ἀπομόνωσης καὶ ἀποκοπῆς τους, κατὰ κάποιον τρόπο, ἀπὸ τὸν ζωϊκὸ χῶρο καὶ χρόνον τους. Ὅρθα κατὰ συνέπεια χαρακτηρίσθηκε ἡ τυπικὴ λογικὴ ὡς λογικὴ τῆς ἀφαίρεσης. Οἱ ἔννοιες πού μᾶς δίνει εἶναι ἀφηρημένες γιὰτὶ ἀποτελοῦν τὴ στατικὴ, τὴν ἀκίνητοποιημένη πλευρὰ τῆς πραγματικότητας, καὶ μᾶς τὴν προσφέρουν σὰν ἓνα ἀνατομικὸ παρασκεύασμα. Ἡ πραγματικότητα ὅμως εἶναι σύνολο φαινομένων καὶ σχέσεων πού κυριαρχοῦνται διαρκῶς ἀπὸ τὴν κίνηση καὶ ἀπὸ τὴ ζωὴ. Πρέπει λοιπὸν νὰ βρεθῆ τρόπος ὅπου ἡ νόηση νὰ συλλάβῃ αὐτὸν τὸ ζωντανὸ ρυθμὸ τῆς πραγματικότητας, πού εἶναι καὶ ὁ ρυθμὸς τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς. Στὴν οὐσία τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, ἢ, γιὰ νὰ εἶμαστε ἀκριβέστεροι, ἡ συνείδηση, πρέπει νὰ συλλάβῃ τὸν ρυθμὸ τῆς ἴδιας τῆς δημιουργίας, τὴν διαδικασίαν τῆς γένεσής της. Ἡ ἴδια ἡ συνείδηση ἀπο-

τελειῖ, καθὼς εἰπώθηκε, τὴν ἀντίθεση καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πάλης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴ φύση, μιὰ ἀντίθεση δηλαδὴ στοὺς κόλπους τῆς ἴδιας τῆς φύσης. Ἄλλὰ ἡ ἀντίθεση αὐτὴ δὲν αἶρει οὔτε τὴν φύση, οὔτε καταστρέφει τὴν συνείδηση στὸν ἀνταγωνισμό τῆς πρὸς αὐτήν. Ἀντίθετα τὴ διατηρεῖ σὲ μιὰ συνεχῆ κατάσταση ἀντιδικίας, ὅπου μέσα σ' αὐτὴ δημιουργεῖται καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ἴδια ἡ συνείδηση καὶ προετοιμάζεται ἡ μετάβαση σὲ μιὰν ἀνώτερη βαθμίδα πραγματικότητας. Πῶς λοιπὸν θὰ μεταφερθῇ αὐτὸς ὁ κινούμενος ρυθμὸς τῆς πραγματικότητας στὴν περιοχὴ τῆς ἀνθρώπινης νόησης; Ἡ τυπικὴ λογικὴ δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς τὸν προσφέρῃ· ἀναγκαῖα θὰ ἀνατρέξωμε στὴν λεγόμενη διαλεκτικὴ, στὴ λογικὴ ἐκείνη ποὺ θεωρεῖ τὴν πραγματικότητα στὴν ἀκατάπαυστη ἐναλλαγὴ τῆς, σ' ἐκείνη ποὺ στὸ A θέτει ἀμέσως καὶ ἀναγκαῖα τὸ μὴ A , σὰν μέσο μετάβασης σὲ μιὰ ὑπέρτερη φάση, ποὺ δὲν ἀναιρεῖ ἀλλὰ ἐνσωματώνει σὲ ἓνα ἀνώτερο ἐπίπεδο τῆς πραγματικότητας τὸ A καὶ τὸ μὴ A .

Πρὶν ὅμως νὰ νοήσωμε τὴν κινούμενη καὶ ζωντανὴ πραγματικότητα χρειάζεται νὰ ἐξαντλήσωμε τὴν κατανόηση τοῦ A καὶ τοῦ μὴ A , ὡς καθ' ἑαυτῶν καὶ χωριστῶν ἐννοιῶν. Καὶ στὴν περίπτωσι αὐτὴ μᾶς εἶναι ἀπαραίτητὴ ἡ τυπικὴ λογικὴ. Οἱ προσδιορισμοὶ τῆς, τὰ πορίσματά τῆς δὲν καταστρέφονται, οὔτε ἀπορρίπτονται ἀπὸ τὴν διαλεκτικὴν λογικὴν, ἀντίθετα τῆς χρησιμεύουν γιὰ τὴν νοητικὴ σύλληψη καὶ συγκρότηση τῆς ἀκέραιας καὶ ζωντανῆς πραγματικότητας, φτάνει μονάχα νὰ μὴν λησμονοῦμε, στὴ λογικὴ ἐπεξεργασία τῶν δεδομένων τῆς, τὸν χαρακτήρα τῆς σχετικότητας καὶ πρὸ παντός τὴν μερικότητα καὶ τὴν στατικότητά τους καὶ νὰ τὰ συναρμόζωμε λειτουργικὰ στὴν κίνηση αὐτῆς τῆς πραγματικότητας. Ὅπως γενικὰ ἡ πραγματικότητα εἶναι ἀποτέλεσμα ἀντιθετικῶν παραγόντων ἔτσι καὶ κάθε στιγμὴ αὐτῆς τῆς πραγματικότητας προέρχεται ἀπὸ ἀπειρία ἀντιθετικῶν περιπτώσεων.

Ἡ σημασία τῆς διαλεκτικῆς λογικῆς κατὰ συνέπεια ἀποβλέπει νὰ ἀποδώσῃ στὸ μηχανικὸ καὶ στατικὸ περιεχόμενον τῆς τυπικῆς λογικῆς, στὴν ἀπλή καὶ τρέχουσα διαπίστωσίν τῆς, τὸ πραγματικὸ καὶ ζωντανὸ νόημά τῆς. Ἡ διαλεκτικὴ λογικὴ κατὰ συνέπεια περιέχει καὶ ταυτόχρονα μετουσιώνει πραγματικὰ τὰ περιεχόμενα τῆς τυπικῆς λογικῆς, τοὺς ἐγχείει τὸ λόγο τῆς ζωῆς καὶ τῆς κίνησης. Τὸ A εἶναι ὅπωςδήποτε A , ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατό, ἂν θέλωμε νὰ τὸ νοήσωμε, νὰ μὴ τὸ διανοηθοῦμε

έν σχέσει με τὸ μὴ Α. Ἡ πραγματικότητα μᾶς ἐμφανίζεται καὶ ἀποτελεῖ μιὰ ἐνότητα, ἀλλὰ τὴν ἐνότητα αὐτὴ τῆς πραγματικότητος δὲν μποροῦμε νὰ τὴν συλλάβωμε «δίχως πολλαπλὲς καὶ ἀντιφατικὲς στιγμὲς». Ἡ ἐνότητα αὐτὴ δὲν ἀποτελεῖ πάλι μετὰ τὴν σειρά τῆς μιᾶς μηχανικῆ συγχώνευση τῶν ἀντιθέσεων, ἀλλὰ ἓνα δημιουργικὸ ξεπέρασμα αὐτῶν τῶν ἀντιθέσεων, μιὰ μεταλλαγὴ τους, ποὺ προετοιμάζει ἓνα ἀνώτερο ἐπίπεδό τῆς. Ἡ ἐνότητα περικλείνει μέσα τῆς τὸ μηδέν καὶ τὴν ἄρνηση ὅχι ὡς καθ' ἑαυτὲς ὑπάρξεις, ἀλλὰ ὡς στιγμὲς μετάβασης ἢ καλύτερα πορείας. Ἀπὸ τὴν ἀντιθετικὴ αὐτὴ πορεία γεννιέται ἓνα καινούργιο Α, ἓνα σὺν Α, θὰ λέγαμε, ποὺ καὶ αὐτὸ θὰ ἀποτελέσει τὴν ἀπαρχὴ μιᾶς νέας πορείας καὶ μιᾶς νέας ἀντιθετικῆς κίνησης. Ἡ ἐνότητα εἶναι προϊόν κίνησης καὶ ἡ ἴδια βρίσκεται σὲ κίνηση, εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ γίνεσθαι, καὶ αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν ρυθμὸ τῆς κινουμένης καὶ ζωντανῆς πραγματικότητος συλλαμβάνομε μετὰ τὴν διαλεκτικὴν λογικὴν. Γιὰ νὰ κατανοήσωμε ὅμως αὐτὴν τὴν κίνηση καὶ νὰ ἀνασυστήσωμε λογικὰ τὴν πορεία τῆς πρέπει προηγουμένως νὰ τὴν ἀναλύσωμε. Μόνον ἀναλύοντάς τὴν μποροῦμε νὰ ἀνασυγκροτήσωμε τὸ ρυθμὸ τῆς, νὰ παρακολουθήσωμε τὴν λειτουργικὴν τῆς καὶ νὰ κατανοήσωμε τὴν ἐσώτερη ὑφὴ τῆς.

Φυσικὰ ἡ περιγραφή αὐτὴ τῆς τυπικῆς καὶ τῆς διαλεκτικῆς λογικῆς ὅπως τὴν δίνομε δὲν παύει νὰ εἶναι σχηματικὴ. Ὁ ρυθμὸς ὅμως τῆς πραγματικότητος ὅπως μᾶς παρουσιάζεται ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν σύγχρονη μᾶς ἀποδεικνύει τὴν βασιμότητα τῆς διαλεκτικῆς. Ἡ διαλεκτικὴ λογικὴ μᾶς εἰσάγει λοιπὸν στὸ ἐσωτερικὸ τῆς πραγματικότητος καὶ ἀποκαθιστᾷ πλήρῃ ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στὴν συνείδησίν μας καὶ σ' ἐκεῖνο ποὺ εἶναι, ποὺ ὑπάρχει, ἀνάμεσα στὴ νόησίν μας καὶ στὴν πραγματικότητα. Μετὰ τὸν τρόπο αὐτὸν ἐξουδετερώνεται ὅχι μόνον ἡ παλαιὰ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ εἶναι καὶ στὴ συνείδηση, ἀλλὰ ἐπιλύεται καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ προβλήματα ποὺ ἀπασχόλησαν τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, τὸ πρόβλημα δηλαδή τῆς ὑφῆς τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρώπινης πραγματικότητος καὶ ταυτοχρόνως ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀποτελεσματικώτερη πράξις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐνέργειά του πάνω στὸν φυσικὸ καὶ στὸν ἱστορικὸ του κόσμον.

Γνωρίζοντας ἀκριβῶς τὴν λειτουργικὴν τῆς πραγματικότητος μποροῦμε νὰ τὴν ἐπηρεάσωμε καὶ νὰ τὴν ἐξουσιάσωμε, νὰ συμμετάσχωμε ἄμεσα καὶ ὑπεύθυνα στὴ δια-

μόρφωση τῆς ζωῆς μας. Τελικὰ ἄλλωστε τὸ πᾶν εἶναι ἡ κίνηση καὶ ἡ ἴδια ἡ νοητικὴ, ἡ γνωσιολογικὴ μας προσπάθεια εἶναι μιὰ κίνηση μέσα στὴν καθολικὴ κίνηση τῆς πραγματικότητας. Μὲ τὴ διαλεκτικὴ, ὁ κόσμος ἀποκαλύπτει τὴν ἐνότητά του καὶ τὸν λόγο τῆς δημιουργίας, ποὺ περικλείνεται μέσα σ' αὐτόν. Κατὰ συνέπεια σ' αὐτὴν τὴν πραγματικότητα θὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσωμε τὴν ἐρμηνεία τῆς, τίς ἀρχές καὶ τοὺς νόμους ποὺ τὴν κυβερνοῦν.

Ἀντιλαμβανόμεσθε ἀμέσως τὴν λυτρωτικὴ σημασία ποὺ ἔχει γιὰ τὸν ἄνθρωπο αὐτὴ ἡ διαπίστωση καὶ πὼς αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος γίνεται ὁ παράγων γιὰ τὴ διαμόρφωση τῶν πεπρωμένων του. Μὲ τὴ διαλεκτικὴ λογικὴ γνωρίζομε τί εἶναι ἡ θέση, ἡ δεδομένη πραγματικότητα καὶ ποιά ἀναγκαία καὶ ἀναπόφευκτη ἀντίθεση περικλείνεται καὶ ἀναπτύσσεται μέσα στοὺς κόλπους τῆς. Ἡ βούληση τότε τοῦ ἀνθρώπου, σὰν ἔκφραση τῆς συνειδησιακῆς του αὐτῆς ἀντίληψης, ἀναλαμβάνει τὴν ὑπέρβαση αὐτῆς τῆς ἀντίθεσης καὶ τὴ δημιουργία τῆς ὑπέρτερης σύνθεσης, τῆς νέας ἰσορροπίας, ποὺ ἀποτελεῖ φυσικὴ καὶ ἱστορικὴ ἀνάγκη καὶ ἐπιβολή. Ὁ ἄνθρωπος γίνεται ὁ ἀποφασιστικὸς καὶ ὑπεύθυνος παράγων γιὰ τὴ μοῖρα του. Ἡ διαλεκτικὴ εἶναι ὁ ρυθμὸς τῆς ὀργάνωσης καὶ τῆς σύνθεσης τῆς πραγματικότητας. Ἀλλὰ ἡ φιλοσοφία σὲ τί ἀποβλέπει; Σκοπεύει μόνον νὰ μᾶς δώσῃ μιὰ νοητικὴ εἰκόνα τῆς πραγματικότητας καὶ τῶν νόμων ποὺ τὴν κυβερνοῦν, εἶναι μιὰ ἐξωτερικὴ θεώρηση τῆς πραγματικότητας ποὺ ἐπαναπαύεται στὴν πνευματικὴ εἰκόνα ποὺ δημιουργεῖ; Ἀσφαλῶς κάτι τέτοιο θὰ ἦταν ἡ φιλοσοφία ἂν στηριζόταν στὴν τυπικὴ λογικὴ. Θὰ ἦταν ἓνα γραφικὸ πανόραμα ἐνὸς κόσμου ἀποτυπωμένου σὲ νεκρὲς εἰκόνες, ὅπου ὅλα ἔχουν ἐπεισοδιακὴ καὶ στιγμιαία σημασία, ἀφοῦ ἡ πραγματικότητα συνεχῶς μεταβάλλεται. Ἀλλὰ ἡ φιλοσοφία, ὑψηλὸς καρπὸς τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης, ἀποτελεῖ μιὰ ἔρευνα καὶ μιὰ κριτικὴ τῆς πραγματικότητας. Εἶναι καὶ αὐτὴ μιὰ συνειδησιακὴ ἀντίθεση πρὸς τὸ εἶναι, μιὰ ἔκφραση τῆς ἴδιας ἀντιθετικῆς ἀγωνιστικῆς στάσης τοῦ ἀνθρώπου ἀναφορικὰ μὲ τὴ φύση.

Κατὰ συνέπεια ἡ φιλοσοφία ἀποτελεῖ ἀναγκαῖο μέσο, ἀλλὰ καὶ ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐκάστοτε ὑπερνίκηση τοῦ διχασμοῦ καὶ γιὰ τὴ μετάβαση σὲ μιὰ πληρέστερη σύνθεση. Ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι ἀφηρημένη σκέψη, δὲν εἶναι ἀναλυτικὴ ἀνατομία τῆς πραγματικότητας, ἀλλὰ ὄργανο τῆς ἴδιας τῆς πραγματικότητας, τῆς

άνθρωπινης πραγματικότητας που κατατείνει στην μεταμόρφωση και την υπέρβασή της. 'Η φιλοσοφία νοεΐται και κινείται μέσα στην οργανωμένη ανθρώπινη κοινωνία και απορρέει, βασιζεται και άφορᾶ τὸ σύνολο τῶν σχέσεων που συνάπτουν οἱ ἄνθρωποι μεταξύ τους. 'Η ἀνθρωπότητα ἀπὸ καιρὸ πλέον ἔχει καθορίσει τὴ θέση της ἀναφορικὰ μὲ τὴ φύση. 'Η ἐξυπηρέτηση τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν ἔχει ἐξασφαλισθεῖ καὶ καθημερινὰ ἐπεκτείνεται τὸ κράτος της πάνω στὶς φυσικὲς δυνάμεις. 'Εκεῖνο που ἀκόμη δὲν κατάρθωσε ἦταν νὰ ἐλευθερώσει καὶ τὴν συνείδησή της, τὸ πνεῦμα της. 'Υπάρχουν σήμερα ἀντιλήψεις που ἀντιστρατεύονται μὲ τὴν πολιτιστικὴ μας κατάσταση καὶ γι' αὐτὸ συναντᾶμε μιὰ ἀτμόσφαιρα ἀγωνίας, ἀπαισιοδοξίας, κατάρθλιψης καὶ ἡττοπάθειας. Σὲ πολλὲς περιπτώσεις ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀπαλλοτριωθεῖ ἀπὸ τὴν προσωπικότητά του, ἀπὸ τὴ συνείδησή του καὶ ἀπὸ τὴν ἐλευθερία του. Περιπλανιέται μέσα σ' ἓνα λαβύρινθο ὕλικης καταδυνάστευσης καὶ ἰδεολογικῆς συσκοτίσης. Καὶ ὑπάρχουν φιλοσοφικὰ συστήματα που ἐπιδιώκουν καὶ συστηματικὰ καλλιεργοῦν τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, τὴν ἀπομόνωση μέσα στὸ ἐρημικὸ καὶ ἀγχώδες ἄτομο καὶ ὑπονομεύουν τὴν πίστη στὴν πραγματικότητα, ἀπὸ τὴν ὁποία ὡς τόσο ἔχει ἀπορρεύσει ὡς τὰ σήμερα ἡ ἀξιοπρέπεια καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου.

Ποιὸ εἶναι λοιπὸν τὸ χρέος τῆς φιλοσοφίας; 'Η ἀπάντηση εἶναι εὐκόλη. Εἶδαμε ὅτι ἡ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι δημιούργημα ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ σὲ ἄμεση συνάρτηση μὲ τὸν ἄγωνα που διεξάγει γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του, χάρις στὴ νικηφόρα καὶ ἀδιάλλειπτη δράση του, που καθυποτάσσει τὴ φύση. Γνωρίζομε πλέον τὸν τρόπο τῆς λειτουργικῆς αὐτῆς τῆς πραγματικότητας' καὶ τὸ στοιχειωδέστερο ἐγχειρίδιο ὁποιασδήποτε θετικῆς ἐπιστήμης μπορεῖ νὰ μᾶς ἀποδείξει τὸν διαλεκτικὸ ρυθμὸ που ἀκολουθοῦν τὰ φαινόμενα. Κατὰ συνέπεια αὐτὴν τὴ φυσικὴ καὶ ἱστορικὴ πραγματικότητα, σήμερα μποροῦμε νὰ τὴν γνωρίσωμε καλύτερα καὶ ἔτσι νὰ τὴν ἐρμηνεύσωμε καὶ τὸ σπουδαιότερο νὰ τὴ μεταβάλλωμε. Σκοπὸς εἶναι νὰ ἀποκτήσωμε τὴν συνείδηση γιὰ τὴν πραγματικότητα. Καὶ μὲ τὸν τρόπον αὐτό, μὲ τὴν ἀνθρώπινη βούλησή μας θὰ ὑπερκερασθοῦν στὸν τομέα τῆς ἱστορίας οἱ ἀνταγωνισμοὶ της.

'Απὸ τὴ σημερινὴ κατάσταση, ὅπως τὴν διαπιστώνει ἡ σύγχρονη φιλοσοφικὴ σκέψη, θὰ πρέπει νὰ ἀναχθοῦμε στὶς αἰτίες που τὴν διαμόρφωσαν. 'Αλλὰ δὲν ἀρκεῖ ἡ ἀνά-

λυσή της, πρέπει να επιχειρηθῆ ἡ σύνθεση τῶν παραγόντων ποῦ τὴν συγκροτοῦν καὶ τότε ἡ ἀναγκαία συνείδηση τῶν ἀποτελεσμάτων της θὰ ὀδηγήσῃ στὴ νέα δημιουργικὴ σύνθεση. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἰδιαίτερα γιὰ τὴν ἀνθρώπινη πραγματικότητα θὰ παύσῃ ἡ τυφλὴ προσαρμογὴ σ' αὐτὴν καὶ θὰ ἀπαιτηθῆ συνειδησιακὰ ἡ προσαρμογὴ τῆς πραγματικότητος στὴν ἀντίστοιχὴ ἀνθρώπινη συνείδηση ποῦ ἔχει δημιουργηθῆ στὸ μεταξύ. Μὴ λησμονοῦμε ὅμως ὅτι ἡ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ προϊόν τοῦ ἀνθρώπου, τὸ προϊόν τῆς πράξης του καὶ ὅτι στίς κρίσιμες περιόδους ἡ πράξη του εἶναι ἐπιταγὴ τῆς ἱστορίας, τῆς πραγματικότητος. Ἄλλὰ ἴσαμε ὠρισμένο σημεῖο ἡ ἱστορικὴ πραγματικότητα μέσα στὴν ἴδια τὴν διαλεκτικὴ πορεία της καὶ αὐτὴ, ἀρνεῖται τὸν ἄνθρωπο ὡς συνείδηση καὶ ὡς ἀξία, ἀλλὰ μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἄρνηση ὑπάρχει ἤδη ἐν σπέρματι ἡ ἀντίθεσή της, ἡ προϋπόθεση τῆς πληρέστερης σύνθεσης, ἡ ἀνθησις καὶ ἡ καθιέρωση τῆς πλήρους ἀνθρώπινης προσωπικότητος.

Ἡ ἐποχὴ μας προσφέρεται γιὰ τὴν δημιουργικώτερη πράξη τῆς ἱστορίας, γιὰ τὴν πλήρη ἀκεραίωση τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τὴν ὀλόπλευρη ἀνάπτυξη τῆς ἐλευθερίας του. Καὶ σὲ τοῦτο ἡ βούληση τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὑπέρτατη ἰδιότητα τῆς συνείδησός του, καλεῖται νὰ διαδραματίσῃ τὸ ρόλο της. Ἡ φιλοσοφία πρέπει νὰ εἶναι, νὰ γίνῃ ἡ ἔκφραση αὐτῆς τῆς ὑπέρτατης βούλησης, ἀφοῦ μὲ τὴν μέθοδό της γνωρίζει, ἀναλύει καὶ συνθέτει νοητικὰ τὴν πραγματικότητα. Χρειάζεται ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς καθαρῆς νόησης νὰ ἔρθῃ στὸν χῶρο τῆς ζωῆς καὶ νὰ καταυγάσῃ μὲ τὸ ἠρωϊκὸ φῶς τῆς ἀποστολῆς της τὸ δρόμο, ποῦ χαράζεται μέσα ἀπὸ τὰ ἐρέβη τῆς ἀπαισιοδοξίας καὶ τῆς κατάθλιψης, καὶ ποῦ ἀπομένει στὸν ἄνθρωπο γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἀποστολῆς του. «Ἡμπορεῖ πολὺ σωστά, καθὼς εἰπώθηκε, τὸ εἶναι, ἡ φύση, νὰ ἔχῃ τὴν προτεραιότητα, ἀλλὰ γιὰ τὸν ἄνθρωπο τὰ πρωτεῖα τὰ ἔχει ἡ συνείδηση». Ἡ φιλοσοφία ἔχει κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπολογικὴ ἀποστολὴ καὶ πρέπει συνεπῶς νὰ συμμετέχῃ ἄμεσα στὴν ἀνθρώπινη πράξη. Ἦδη ὁ ἀρχαῖος φιλόσοφος χαρακτήριζε τὸν ἑαυτό του ὡς θεωρητικὸ τῶν ὄντων καὶ πρακτικὸ τῶν δεόντων. Ἡ παλαιὰ διαρχία ποῦ ἀποτελοῦσε τὸ καταφύγιο τῆς ἀπαρχαιωμένης φιλοσοφίας, ἡ ἠθελημένη ἀπομόνωσή της στὴν περιοχὴ τοῦ καθαροῦ πνεύματος δὲ μπορεῖ νὰ ἔχῃ θέση πλέον. Καὶ ὅμως παρ' ὅλον ὅτι ἡ ἐπιστήμη

πειραματικά αποδεικνύει τὸ ἐνιαῖο τῆς ὑφῆς τοῦ κόσμου ἐν τούτοις καὶ σήμερα ἀκόμη ἡ φιλοσοφία ἀσχολεῖται μὲ πεπαλαιωμένες μεθόδους καὶ μὲ παρωχημένα ἀξιώματα.

Βέβαια ἡ ζωντανὴ φιλοσοφία δὲν εἶναι μιὰ φιλοσοφία ἀφελοῦς εὐδαιμονισμοῦ, οὔτε μιὰ φιλοσοφία μηχανιστικῆς προσμονῆς χρυσῶν αἰώνων. Εἶναι ἡ φιλοσοφία ὑπέρτατων προσπαθειῶν, ὅπου ἡ κατάκτηση τῆς ἀνθρώπινης πληρότητας ἀπαιτεῖ ἀνένδοτη ἐπιμονή. Ἄλλωστε τί εἶναι ἡ ἱστορία; Μιὰ συνεχῆς ὑπερνίκηση τῶν ἀντιθέσεων, μιὰ ἥρωϊκὴ κατάκτηση τῶν δημιουργικῶν συνθέσεων. Φτάνει μονάχα, γιὰ νὰ ἐπαναλάβωμε καὶ μεῖς τὰ λόγια ἐνὸς ἀληθινοῦ φίλου τῆς σοφίας, «ἐκεῖνοι ποὺ προαισθάνονται αὐτὴν τὴ σημασίαν τῆς ἱστορίας καὶ τῆς φιλοσοφίας νὰ ἐγκαταλείψουν τὴ μόνωσίν τους καὶ νὰ μποῦν στὴν αὐθεντικὴ πνευματικὴ κοινότητα». Ἡ φιλοσοφία διαθέτει τὴ μέθοδο ποὺ ἀποκαθιστᾷ τὴ βασικὴ ἐνότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς φύσης, τῆς συνείδησός του καὶ τοῦ εἶναι. Καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο γίνεται ἡ ἔκφραση τοῦ βαθύτερου ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς οὐσιαστικῆς ἀξιολογίας.

Σὲ μιὰ φύση ποὺ ἔχει ἀπροσμέτρητα διευρυνθεῖ, ὅπου ὁ μηχανισμὸς τῆς, στὴ συνεχῆ καὶ ἀκατάπαυστη διαλεκτικὴ μεταστοιχείωση τῆς πρωταρχικῆς τῆς οὐσίας, προβαίνει ὀλοένα καὶ περισσότερο ἀνάγλυφος, σ' ἓναν κόσμον ὅπου ἡ γνώση μας ἔχει κατέβει ὡς τὸ ἀσύλληπτο καὶ ἀδιανόητο βάθος τῆς συγκρότησός του, ὁ ἄνθρωπος καλεῖται αὐτὴ τὴ στιγμή νὰ ἀπαντήσῃ μὲ τὴ σκέψη του καὶ μὲ τὴν πράξιν. Οἱ τεχνικὲς δυνατότητες ποὺ παρουσιάζει ἡ ἐποχὴ μας καθιστοῦν τραγικώτερη τὴν περίπτωσή μας. Δὲν εἶναι τὸ τραγικὸ μεγαλεῖο γιὰ τὴν ὑπερήφανη ἀναμέτρηση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση, ἀλλὰ εἶναι ἡ τραγικότητα μπροστὰ στὸ φοβερὸ καὶ θανάσιμο δέος, ποὺ οἱ μηδενιστικὲς δυνάμεις τὸ κρατοῦν ὡς ὕστατο ὄπλο κατίσχυσης. Ἄλλὰ αὐτὸ δὲν ἔχει σημασία. Τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα θὰ δώσῃ καὶ πάλιν τὴν ὑπέρτατη μάχην γιὰ τὴ δικαίωσίν του, γιὰ τὴ διάσωση τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου· ἄλλωστε καθὼς ἔλεγε κάποιος πρόγονός μας: "Ὅστις τε ζῆν ἐπιθυμεῖ πειράσθω νικᾶν.